

Ципліцька Олена Олександрівна,
доктор економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу промислової політики;
Зарудна Ольга Станіславівна,
молодший науковий співробітник відділу промислової політики;
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У КОРОТКОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДІ: ОЧІКУВАННЯ ПІДПРИЄМЦІВ

Війна в Україні стала «чорним лебедем» для світової спільноти і створила новий виклик для планування промислового розвитку нашої держави [1]. Воєнні дії, окупація стали причиною руйнування комунікацій між суб'єктами господарювання та органами виконавчої влади, що не дозволяє налагодити належне інформаційне забезпечення для прийняття рішень при розробці заходів негайного реагування та стратегування промислового розвитку. Одним з важливих інструментів розуміння тенденцій ділової активності на найближчий час у воєнний період виступає опитування щодо ділових очікувань підприємств. З його допомогою можна дослідити економічні цикли і виявляти негативні тенденції, використовуючи їх для прогнозування ситуації [2] і формування економічної політики.

Оцінка перспектив розвитку переробної промисловості в найближчому майбутньому дозволяє сформулювати уявлення про проблемні сектори, що сприятиме визначенню характеру та спектру інструментів промислової політики для поліпшення ситуації.

Індикатор економічних настроїв має зростаючу тенденцію з початку війни (рис. 1). Його складовими є індикатори ділової впевненості у різних секторах економіки.

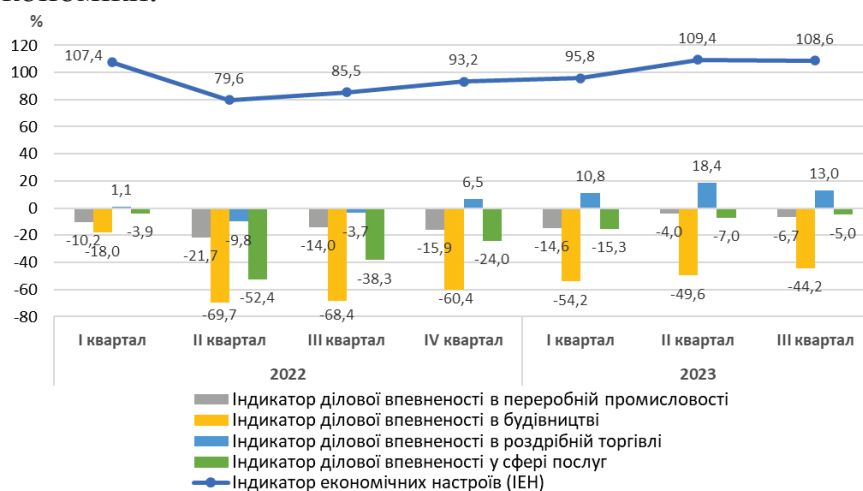

Рис. 1. Індикатор економічних настроїв у 2022-2023 рр.

Джерело: побудовано за даними Держстату України [3].

Тенденції індикатора ділової впевненості у переробній промисловості свідчать про певне поліпшення настроїв виробників у III кварталі 2023 р. порівняно з II кварталом 2022 р. Індикатор демонструє інтегральні очікування бізнесу щодо обсягів замовлень, обсягів запасів і змін обсягів виробництва. З II кварталу 2022 р. його значення підвищилося на 15% (з -21,7 до -6,7). В індикаторі домінує негативна оцінка поточного обсягу замовлень на виробництво продукції (попиту), яка в серпні 2023 р. вже склала -44% (порівняно з квітнем-червнем, де вона становила -40%). Обережно позитивними є очікувані зміни обсягу виробництва продукції у наступні три місяці, однак баланс по даному показнику теж почав скорочуватися з 17% в квітні до 7% у серпні 2023 року.

Також інформативною щодо перспектив розвитку переробної промисловості є оцінка змін обсягів виробництва продукції переробної промисловості за попередні три місяці. У травні-липні 2023 р. активне збільшення обсягів виробництва оцінювали підприємства таких промислових видів діяльності як виробництво тютюнових виробів, виробництво напоїв, виробництво паперу та паперових виробів, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції, виробництво інших транспортних засобів, металургійне виробництво. Стрімке падіння обсягів виробництва переважно відчували опитані підприємства з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (сезонний чинник та воєнний стан), виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виробництво меблів, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, а також виробництво електричного устаткування. В цілому по переробній промисловості за вказаний період більшість опитаних підприємств мала або зростання обсягів виробництва (29%) або незмінні обсяги (47%).

Менш оптимістична ситуація склалася в сфері будівництва: хоча індикатор і поліпшився на 25,5%, однак його значення дуже низьке (-44,2%). Більш позитивними сформувалися очікування в сфері роздрібною торгівлі, що свідчить про зростання споживчого попиту.

Діловий клімат, за оцінками промислових виробників, у 2023 р. поліпшувався до червня, надалі – хоч і переважали позитивні оцінки, але загалом вони стали погіршуватися до вересня 2023 р. (рис. 2).

Рис. 2. Індикатор ділового клімату в переробній промисловості у 2023 рр.

Джерело: побудовано за даними Держстату України [4].

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, з березня 2022 року – без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Причиною цього стало погіршення оцінок щодо зміни обсягів виробництва за попередні 3 місяці, особливо в червні-серпні, а також наднизькі оцінки в сфері поточного обсягу замовлень на виробництво продукції та іноземних замовлень (експортного попиту).

Про погіршення стану торгівлі з іноземними замовниками свідчить динаміка експорту-імпорту промислової продукції у січні-липні 2023 р. порівняно з відповідним періодом 2022 р. (табл.).

Таблиця

Темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів у січні-липні 2023 року, у % до відповідного періоду попереднього року

Назва товарів	Розділ та код УКТ ЗЕД	Експорт	Імпорт
Усього		85,3	119,4
у тому числі			
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	104,4	85,4
Готові харчові продукти	IV	129,4	134,8
Мінеральні продукти	V	46,7	85,8
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	VI	62,5	117,8
у тому числі			
фармацевтична продукція	30	115,0	105,5
добрива	31	12,6	138,6
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	VII	54,7	122,9
Шкури необроблені, шкіра вичинена	VIII	74,7	121,3
Деревина і вироби з деревини	IX	79,9	103,0
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	X	80,5	118,5
Текстильні матеріали та текстильні вироби	XI	55,8	120,7

Продовження таблиці

Взуття, головні убори, парасольки	XII	45,7	87,4
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	XIII	89,6	122,8
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	XIV. 71	31,2	182,5
Недорогоцінні метали та вироби з них	XV	55,1	130,8
у тому числі			
чорні метали	72	46,5	152,0
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	XVI	71,2	135,1
реактори ядерні, котли, машини	84	79,0	125,3
електричні машини	85	67,8	144,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	XVII	91,3	128,7
у тому числі			
засоби наземного транспорту, крім залізничного	87	80,1	122,6
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	XVIII	83,6	125,7
Різні промислові товари	XX	98,6	127,2

Джерело: складено за даними Держстату України [5].

По більшості позицій українського експорту обсяги впали на понад 20%. Найгірша ситуація – з експортом добрив, який скоротився на 87,4%, критичним є падіння експорту дорогоцінного каміння (на 68,8%), продукції легкої промисловості (взуття, головних уборів, парасольок) (на 54,3%), чорних металів та виробів з них (на 53,5%), мінеральних продуктів (на 53,3%). Найменше падіння торкнулося різних промислових товарів (група XX) – їх експорт скоротився на 1,4%, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – в цілому скорочення склало 8,7%, виробів з каменю, гіпсу, цементу (скорочення на 10,4%). Лише три групи товарів показали зростання обсягів експорту – готові харчові продукти – експорт зріс на 29,4%, жири та олії тваринного або рослинного походження – на 4,4% та фармацевтична продукція (зростання експорту на 15%).

Відповідно можна спостерігати значне зростання імпорту майже по всіх позиціях таблиці, за винятком груп “Жири та олії тваринного або рослинного походження”, “Мінеральні продукти” та “Взуття, головні убори, парасольки”.

Відповідно до опитування Держстату [6], підприємства переробної промисловості відчувають в цілому незмінність або погіршення конкурентних позицій на ринках Європейського Союзу, зокрема, це характерно для машинобудування та металургії.

Відображає динаміку обсягів виробництва також показник завантаженості виробничих потужностей в переробній промисловості (рис. 3).

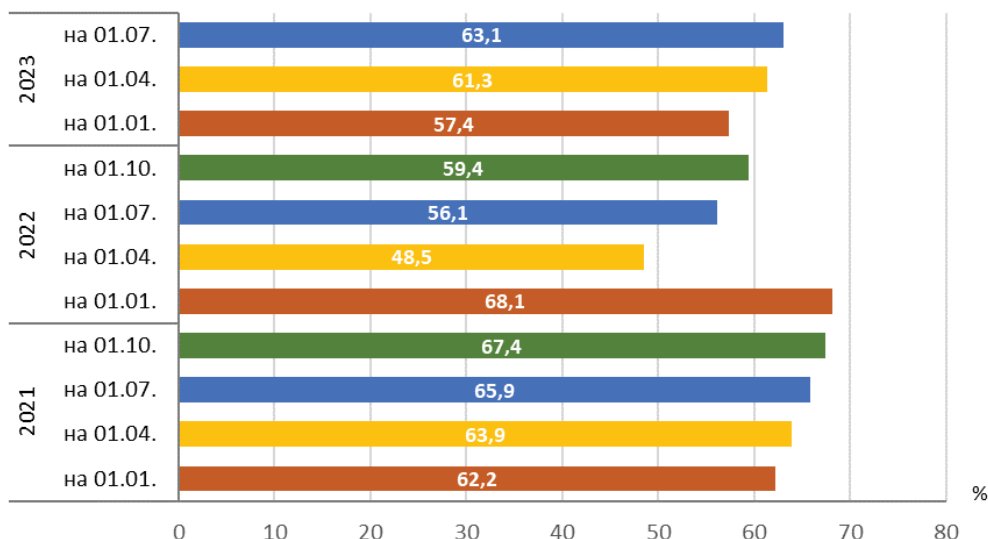

Рис. 3. Завантаженість виробничих потужностей підприємств переробної промисловості у 2021-2023 рр.

Джерело: побудовано за даними Держстату України [6].

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, з II кварталу 2022 року – без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Українська промисловість характеризується недозавантаженням виробничих потужностей на 30 і більше відсотків вже тривалий час внаслідок низької конкурентоспроможності, застарілості технологій та техніки, хижацької приватизації, торгових бар'єрів та інших причин. Однак через початок війни показник завантаженості виробничих потужностей впав до 48,5%. По мірі поліпшення ситуації з обстрілами та деокупацією частини територій України, налагодженням логістичних шляхів станом на 01 липня 2023 р. показник відновився до 63,1%. Оцінки на III квартал, зроблені за опитуванням Держстату, демонструють, що 86% переробних підприємств вважають, що їм достатньо або більш, ніж достатньо наявних виробничих потужностей.

Серед факторів, що стримують переробне промислове виробництво, за даними опитування Держстату [6], у липні 2023 р. значна кількість підприємців (42%) відмітила недостатній попит, фінансові обмеження (21%), нестачу робочої сили (19%), нестачу сировини, матеріалів, устаткування (15%), 49% опитаних назвали інші фактори, а 11% вважали, що нічого не стримує.

Недостатній попит, за опитуваннями, став критичним чинником для таких промислових видів діяльності, як виробництво іншої продукції (61%), виробництво паперу та паперових виробів (57%), деревообробка (56%), виробництво фармацевтичних препаратів (53%), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (53%). Нестача робочої сили найбільш гостро відчувалася у виробників одягу (47%), готових металевих виробів (33%), деревообробників (32%), виробників машин і устаткування, н.в.і.у. (30%). Від нестачі сировини, матеріалів, устаткування найбільше потерпають

виробники інших транспортних засобів (47%), менше – деревообробні підприємства (32%) та підприємства з виробництва електричного устаткування (29%). Фінансові обмеження найбільш відчутні у секторі постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (43%), для виробників електричного устаткування (37%), для виробників машин і устаткування, н.в.і.у. (35%), для металургійних підприємств (31%).

Що стосується конкурентних позицій на внутрішньому ринку, то серед підприємств переробної промисловості найбільше підприємств відмічають погіршення стану фармацевтичної промисловості та машинобудування.

Розгортання повномасштабної військової агресії РФ проти України зачепило і ринок праці, який ще не повністю оговтався від пандемії. З початком воєнних дій процеси трансформації ринку праці докорінно змінилися – він зазнав справжнього шокового удару, коли одночасно почалися масштабні переміщення великої кількості людей як всередині країни, так і за її межі. На зайнятості населення у переробній промисловості позначилася негативна динаміка обсягів виробництва та експорту. У 2021 р. промисловість України надавала робочі місця для 14,8% усіх зайнятих в економіці. Наразі очікування щодо зайнятості працівників у переробній промисловості вже не такі песимістичні, як станом на II квартал 2022 р., однак у III кв. 2023 р. більшість підприємств все ще очікували скорочення чисельності працівників в наступні 3 місяці (рис. 4).

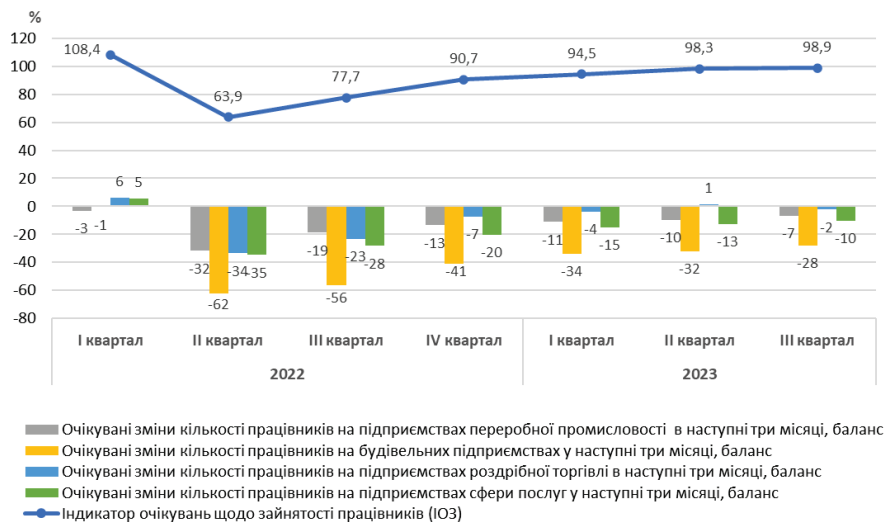

Рис. 5. Індикатори очікувань щодо зайнятості працівників у 2022-2023 рр.

Джерело: побудовано за даними Держстату України [7].

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, з II кварталу 2022 року – без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

В свою чергу, передбачення щодо майбутньої зайнятості в переробній промисловості менш негативні, ніж у сфері будівництва та сфери послуг. Причиною став структурний дисбаланс – на ринку праці для переробників утворився значний дефіцит кадрів, особливо страждає оборонна промисловість, якій катастрофічно не вистачає профільних інженерів та

фахівців-зброярів [8].

Отже, в цілому настрої у переробній промисловості у 2023 р. мають чутливу динаміку до перебігу війни, сезонності виробництва та попиту й загальнополітичних тенденцій. Очікування свідчать, що у IV кварталі ситуація у переробній промисловості імовірно будуть погіршуватися, що вимагає термінового реагування з боку держави.

Список використаних джерел

1. Кушніренко О.М., Гахович Н.Г. Стратегічні сценарії промислового розвитку України та можливості реалізації в умовах невизначеності. Науковий вісник МАН. Серія: економіка, управління, безпека, технології. 2022. Том 1, №3. URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-3-2>
2. Петрик О., Колесніченко Н. Опитування щодо ділових очікувань підприємств як інструмент прогнозування та комунікацій центрального банку. Вісник Національного банку України. 2012. №11. С. 3-11.
3. Індикатор економічних настроїв (2020-2030). Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/opd_ek/ien/ien_20_23_ue.xlsx
4. Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності за видами економічної діяльності та основними промисловими групами (2023). Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/opd_ek/pr/prom_org_2023_ue.xlsx
5. Товарна структура зовнішньої торгівлі у січні-липні 2023 року. Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/tsztt0723_ue.xls
6. Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності за видами економічної діяльності та основними промисловими групами (2015-2023). Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/opd_ek/pr/prom_15_23_ue.xlsx
7. Індикатор очікувань щодо зайнятості працівників (2015-2023). Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/io_zp/io_zp_15-23.xlsx
8. Мірошніченко Б. Війна інженерів. Як оборонна промисловість потерпає від браку кадрів. Економічна правда. 20 вересня 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/20/704506/>